

ԻՐԱՑՎԵԼԻՈՒԹՅԱՆ ՌԻՍԿԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ ԲԱՆԿԵՐՈՒՄ

Իրացվելիության ռիսկի վերլուծությունն ունի մի շարք առանձնահատկություններ, որոնք պայմանավորված են ինչպես իրացվելիության՝ որպես տնտեսական կատեգորիայի բնորոշ առանձնահատկությունների, այնպես էլ այն ժամանակաշրջանի առանձնահատկությունների հետ, որի համար կատարվում է տվյալ վերլուծությունը: Պատահական չէ այն հանգամանքը, որ իրացվելիության վերլուծությունը կատարվում է ինչպես նորմալ, այնպես էլ արտակարգ իրավիճակների համար, և առևտրային բանկերն ունենում են իրացվելիության ռիսկի կառավարման տարբեր սցենարներ:

Իրացվելիության ռիսկի կառավարման մեթոդաբանության հաջորդ էական առանձնահատկությունն այն է, որ անհրաժեշտ է սահմանել ռիսկի ընդունելի չափը՝ ընդհանուր և ընթացիկ իրացվելիության նորմատիվների օպտիմալ մեծությունները: Միանշանակ է այն փաստը, որ երկու ծայրահեղ տարբերակներն էլ հավասարապես վտանգավոր իրավիճակներ են բնութագրում: Այսպես, օրինակ՝ ՀՀ ԿԲ-ի կողմից սահմանված նորմատիվային սահմանաչափերին (ներկայումս ընթացիկ իրացվելիության նորմատիվի սահմանաչափը սահմանված է 15%, իսկ ընթացիկ իրացվելիության սահմանաչափը՝ 60%)¹ պերմանենտ մոտ գտնվելը վկայում է այն մասին, որ առևտրային բանկն ունի բարձր իրացվելի ակտիվների պակաս: Այն դեպքում, երբ իրացվելիության նորմատիվների փաստացի մեծությունները շատ բարձր են ՀՀ ԿԲ-ի սահմանած նորմատիվային սահմանաչափերից, նշանակում է, որ բանկում ակտիվների գերակշիռ մասը կազմում են բարձր իրացվելի ակտիվները, և բանկը չի կատարում իր առաքելությունը, այսինքն՝ բանկային գործունեություն (ավանդների ներգրավում-վարկերի տրամադրում), ունի ներգրավված միջոցների արդյունավետ տեղաբաշխման լուրջ հիմնախնդիր, որի արդյունքում նվազում է եկամտաբեր ակտիվների տեսակարար կշիռը:

Իրացվելիության ռիսկի կառավարման մեթոդաբանության մյուս առանցքային առանձնահատկությունն այն է, որ առնչվում է բանկի եկամտաբերությանը: Այստեղ պետք է նկատի ունենալ հետևյալ տրամաբանությունը: Այս պարագայում բանկերը կանգնում են իրացվելիություն-եկամտաբերություն երկընտրանքի առջև: Եկամտաբերության բարձրացման, ներգրավված միջոցները բարձր եկամտաբերություն ապահովող ակտիվներում տեղաբաշխումը հակասության մեջ է բավարար արագ իրացվելի կամ յուրացվելի ակտիվներ ունենալու հետ: Հետևաբար՝ խիստ կարևորվում է եկամտաբերություն/իրացվելիություն օպտիմալ հարաբերակցության պահպանումը: Այս տեսանկյունից իրացվելիության ռիսկի կառավարումը կապվում է նաև ակտիվների և պարտավորությունների ճեղքվածքի կառավարման հետ:

Իրացվելիության ռիսկի կառավարման առանձնահատկություն պետք է համարել նաև այն, որ անհրաժեշտ է տարբերակված մոտեցում ցուցաբերել առանձին ակտիվների բարձր իրացվելիության գնահատման հարցում: Միանշանակ է այն փաստը, որ ինչպես միևնույն շուկայում, այնպես էլ տարբեր շուկաներում, առավել ևս տարբեր ժամանակային հատվածներում միևնույն ակտիվներն ունեն իրացվելիության տարբեր մակարդակներ: Պատահական չէ այն հանգամանքը, որ միևնույն ակտիվներն ունեն ռիսկայնության տարբեր կշիռներ տարբեր երկրներում: Օրինակ, ամենաբարձր իրացվելիություն ունեցող այնպիսի ակտիվի համար, ինչպիսին է կանխիկ դրամական միջոցը, որը ՀՀ ԿԲ-ի դասակարգմամբ ունի 0% ռիսկի կշիռ, ՌԳ- Ռուսաստանի բանկը սիմվոլիկ սահմանել է 2% ռիսկի կշիռ: Նույնը վերաբերում է պետական արժեթղթերին: Ընդհանրապես, ռիսկի կշիռների

¹ Բանկերի գործունեության կարգավորումը, բանկային գործունեության հիմնական տնտեսական նորմատիվները, կանոնակարգ 2:

վերաբերյալ հարցադրումները պարբերաբար ավելի սուր դրսևորումներ են ստանում ֆինանսական ճգնաժամերից հետո: Օրինակ, Բազել 3 համաձայնագիրը, հաշվի առնելով վերջին ֆինանսական ճգնաժամի դասերը, առանձնահատուկ մոտեցում է առաջարկում ակտիվների իրացվելիության գնահատման հարցում:

Իրացվելիության ռիսկի կառավարման մեթոդաբանության հաջորդ առանձնահատկությունը կապվում է այն հանգամանքի հետ, որ Հայաստանն ընդգծված տրանսֆերտներ ստացող երկիր է և հատկապես դրամական փոխանցումների ինտենսիվ համակարգում ընդգրկված բանկերում, որոնց եկամուտների կազմում կայուն ձևով որոշակի տեսակարար կշիռ են կազմում դրամական փոխանցումներից ստացված ոչ տոկոսային եկամուտները՝ միջնորդավճարները: Նմանօրինակ բանկերն ունեն մշտական դրամական միջոցների ներհոսք և արտահոսք, որոնք առանձնակի վերլուծության կարիք ունեն, մասնավորապես սեզոնայնության, միգրացիոն հոսքերի ակտիվացման և այլ փոփոխականների հետ կորելյացիոն կապերի բացահայտման տեսանկյունից: Այս կարգի բանկերը պետք է միաժամանակ մոնիթորինգի ենթարկեն այն երկրների մակրոտնտեսական իրավիճակները, որտեղից կատարվում են դրամական փոխանցումները՝ մշակելով հնարավոր տարբեր սցենարներ այդ երկրների տնտեսական վիճակի զարգացումների վերաբերյալ: Այս հանգամանքը խիստ կարևոր է նրանով, որ վերջին ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը Հայաստանում դրսևորվեց նաև հատկապես ԱՄՆ-ից, Եվրոպայից և ՌԴ-ից ստացվող տրանսֆերտների կտրուկ կրճատմամբ: Արդյունքում կրճատվեցին որոշ բանկերի կողմից ստացվող միջնորդավճարները (եկամուտները), որը իրացվելիության խնդիրների սրացման պատճառ հանդիսացավ: Հետևաբար, ըստ երկրների դրամական միջոցների ներհոսքի կենտրոնացումներ ունեցող բանկերն իրացվելիության ռիսկի կառավարման հարցում պետք է առանցքային ուշադրություն դարձնեն դրամական միջոցների ներհոսք ապահովող երկրների ֆինանսատնտեսական զարգացումների միտումներին՝ պատրաստ լինելով իրավիճակի վատթարացման դեպքում դրամական միջոցների ներհոսքի կտրուկ կրճատման սցենարին:

Իրացվելիության ռիսկի կառավարման մեթոդաբանական լուրջ հիմնախնդիր է բանկի նշանակալից մասնակիցների, ինչպես նաև խոշոր ավանդատուների (անուղղակի նշանակալից մասնակիցներ) և վարկառուների վերլուծությունը: Բանկային գործունեության տեսանկյունից վերոհիշյալ կատեգորիաներն ինքնին լուրջ ռիսկեր են պարունակում, սակայն այդ ռիսկերը կրկնապատկվում են իրացվելիության տեսանկյունից: Ուղղակի նշանակալից մասնակիցների դերն ու նշանակությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ իրացվելիության ռիսկի կառավարման տեսանկյունից առանձնահատուկ է բանկի սեփականատերերի, առավել ևս նշանակալից սեփականատերերի դերակատարությունը: Պատահական չէ այն հանգամանքը, որ իրացվելիության ռիսկի վերլուծության ժամանակ առանձնացվում է բաժնետերերի բիզնեսի առանձնահատկությունը՝ կանխիկ դրամական հոսքերի շրջանառության տեսանկյունից: Իսկ նշանակալից մասնակիցներն էական առաքելություն ունեն, քանի որ հատկապես բանկի համար ֆորսմաժորային իրավիճակներում կարևորվում է այդ բաժնետերերի դիրքորոշումը՝ որպես դրամական առաջնային ներարկումներ կատարողների: Թերևս սա է պատճառը, որ ՀՀ ԿԲ-ն, ինչպես նաև տարբեր երկրների ԿԲ-եր, ներմուծել են բանկերում նշանակալից մասնակցության ձեռքբերման համար ԿԲ-ի կողմից նախնական համաձայնություն տալու ինստիտուտը, որպեսզի ԿԲ-ն վերլուծի նշանակալից մասնակիցների նաև իրացվելիության հարցում կարողությունները:

Նմանօրինակ ռիսկեր են պարունակում նաև խոշոր ավանդատուները, ովքեր, ինչպես ընդունված է անվանել իրենց՝ բանկի նկատմամբ ունեցած պահանջի իրավունքով համարվում են անուղղակի նշանակալից մասնակիցներ¹: Ինչպես միջազգային պրակտիկայում, այնպես էլ հայկական իրականության մեջ եղել են դեպքեր, երբ բանկերը կանգնել են իրացվելիության լուրջ հիմնախնդիրների առջև՝ կապված այն հանգամանքի հետ, որ խոշոր ավանդատուները սպառնացել են տվյալ բանկից հանել իրենց ավանդները: Խնդիրն այն է, որ իրականում խոշոր ավանդների միաժամանակյա արտահոսքը կարող է անգամ հանգեցնել բանկի անվճարունակության կամ սնանկության: Սա է պատճառը, որ բանկերը ներկայումս հաճախ խոշոր հաճախորդների հետ

¹ ՀՀ օրենքը բանկերի և բանկային գործունեության մասին:

տարվող աշխատանքների համար առանձին ստորաբաժանումներ են առանձնացնում:

Իրացվելիության տեսանկյունից պակաս ռիսկային չեն նաև խոշոր վարկառուները: Խոշոր փոխառուների գծով ռիսկի առավելագույն չափի սահմանումը տեսականորեն սահմանափակում է կապիտալի հնգապատիկ չափով հնարավոր կորստի հավանականությունը: Այդուհանդերձ, խոշոր վարկառուների կողմից պարտավորությունների դեֆոլտը կարող է իրացվելիության լուրջ հիմնախնդիրներ առաջացնել յուրաքանչյուր բանկի համար: Հայաստանի պարագայում խոշոր վարկեր տրամադրելն առանձնահատուկ ռիսկեր է պարունակում, քանի որ հայկական ներդրումային դաշտը որոշ բանկերի կապիտալի նկատմամբ խոշոր վարկերի արդյունավետ բիզնես միջավայր չի ապահովում: Հետևաբար միանշանակ է այն փաստը, որ հայկական մակրոմիջավայրում խոշոր վարկերը կրկնակի ռիսկային են համարվում, որոնց վերադարձելիությունը լուրջ վտանգներ է պարունակում:

Նշենք, որ վերջին տասը տարիների ընթացքում (2002թ. սկսած) ՀՀ բանկային համակարգի համար բնութագրական է եղել խոշոր պարտավորությունների աճը ինչպես ծավալային, այնպես էլ հարաբերական (խոշոր պարտավորությունների տեսակարար կշիռն ընդհանուր պարտավորությունների մեջ) առումով: Այդուհանդերձ, 2011թ. տարեվերջին տարեսկզբի համեմատությամբ ՀՀ բանկային համակարգի ընդհանուր պարտավորություններում խոշոր պարտավորությունների տեսակարար կշիռը նվազել է 0,4 տոկոսային կետով և կազմել է 27,2%¹:

Ամփոփելով վերը ներկայացվածը՝ հարկ է նշել, որ խոշոր հաճախորդներ ունեցող բանկերն իրացվելիության ռիսկի կառավարման մեթոդաբանական առանձնահատկություններ ունեն՝ հնարավոր տարաբնույթ սցենարների մշակման առումով:

Իրացվելիության ռիսկի կառավարման մեթոդաբանության առանձնահատկություն կարելի է համարել բանկի կողմից սպասարկվող հաճախորդների բիզնեսի ոլորտի ուղղվածությունը: Միանշանակ է այն փաստը, որ յուրաքանչյուր բանկի համար դրամական միջոցների ներհոսքի ապահովումը կապված է նաև սպասարկվող հաճախորդների հետ: Այս տեսանկյունից կայուն իրացվելիություն ապահովելու համար անհրաժեշտ է դիվերսիֆիկացնել հաճախորդներին ըստ գործունեության ոլորտների և ճյուղերի՝ գյուղատնտեսություն, արդյունաբերություն, շինարարություն, առևտուր, սպասարկում և այլն: Վերջին ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը առաջին հերթին բավական լուրջ վնասներ պատճառեց նախ այն ճյուղերին, որոնք այսպես կոչված ինտեգրված էին միջազգային շուկաներում: Օրինակ, հանքարդյունաբերությունը, կապված պղնձի և մոլիբդենի միջազգային գների կտրուկ անկման հետ լուրջ, վնասներ կրեցին, որոնք դոմինոյի էֆեկտով տարածվեցին այն բանկերի վրա, որոնք սպասարկում էին այդ ձեռնարկություններին: Առանձնահատուկ վնաս կրեց նաև շինարարական բիզնեսը: Այսպիսով, հաճախորդների ֆոկուսի ռիսկ պարունակող բանկերն իրացվելիության ռիսկի կառավարման առումով պետք է ձգտեն դիվերսիֆիկացնել հաճախորդներին կամ էլ իրացվելիության ռիսկի կառավարման հնարավոր սցենարների մշակման ժամանակ առանձնահատուկ կարևորել հաճախորդի բիզնեսի ոլորտի կամ ճյուղի հնարավոր տարաբնույթ զարգացումները:

Իրացվելիության ռիսկի կառավարման մեթոդաբանական վերը ներկայացված տրամաբանությունը հավասարապես պետք է տարածել բանկի կողմից սպասարկվող հաճախորդների վրա՝ ըստ

- տարածաշրջանների և երկրների պատկանելության,
- ներմուծման կամ արտահանման գործունեության,
- հիմնական գործունեության արժույթի,
- այսպես կոչված երկար-կարճ փողերով գործարքների առկայության,
- ֆինանսական, բանկային, արդյունաբերական խմբի մեջ ընդգրկվածության,
- հաշվարկների (կանխիկ-անկանխիկ) իրականացման և այլ տեսակների:

Վերը թվարկված գործոններից յուրաքանչյուրն ունի իր ուրույն դերն ու նշանակությունը բանկի իրացվելիության ռիսկի կառավարման բնագավառում և առանձին իրավիճակներում կարող են

¹ Ֆինանսական կայունության հաշվետվություն, 33 ԿԲ, 2012:

առանցքային ազդեցություն ունենալ բանկի իրացվելիության ռիսկի մեծության վրա:

Իրացվելիության ռիսկի կառավարման մեթոդաբանական մյուս առանձնահատկությունն այն է, որ դա հաճախ նույնականացվում է ակտիվների և պասիվների կառավարման հետ: Պատահական չէ այն փաստը, որ իրացվելիության կառավարման տրամաբանությունը հանգում է բանկի ակտիվների և պասիվների կառավարման հետ: Այսինքն, իրացվելիության ռիսկի արդյունավետ կառավարումը ենթադրում է բանկի ակտիվների և պարտավորությունների օպտիմալ կազմի և կառուցվածքի պահպանում:

Եվ վերջապես իրացվելիության ռիսկի կառավարման մեթոդաբանության առանձնահատկությունն այն է, որ այն միաժամանակ խաչվում է համարյա բոլոր ռիսկերի տեսակների հետ: Այլ կերպ ասած, իրացվելիության ռիսկի բարձրացման հիմք կարող են հանդիսանալ հավասարապես վարկային, տոկոսադրույքի, արտարժույթային, գործառնական, գնային, իրավական, երկրի, բարի համբավի ռիսկի տեսակները: Հետևաբար, կարևորվում է այն հանգամանքը, որպեսզի վերը թվարկված ռիսկերի տեսակներն իրենց առանձին դրսևորումներով որպես գործոններ հաշվի առնվեն իրացվելիության ռիսկի կառավարման ցանկացած մոդելի մշակման ժամանակ:

Իրացվելիության ռիսկի կառավարման մեթոդաբանական առանձնահատկություն է նաև այն, որ առկա է կախվածություն ռիսկի կառավարման գործիքակազմի և ժամանակային պարբերականության միջև: Այլ կերպ ասած իրացվելիության ռիսկի կառավարման գործիքակազմը նկատելի փոփոխվում է՝ կախված այն հանգամանքից, թե մշակվում է իրացվելիության կառավարման ժամային, օրական, ամսական, եռամսյակային թե ավելի երկարատև ժամանակահատվածի մոդել: Ինչ խոսք, այս պարագայում կարևորվում է այն, թե բանկն ինքնուրույն որ ժամանակային հատվածին է առաջնությունը տալիս, եթե իհարկե բացակայում է ԿԲ-ի կողմից սահմանված որևէ իմպերատիվ նորմ: Կան երկրներ, որտեղ ԿԲ-ի կողմից սահմանված է իրացվելիության կառավարման օրական հաշվետվությունների ներկայացման պահանջ: Սակայն երկրների գերակշիռ մասը սահմանափակվում է միջին ամսական կտրվածքով իրացվելիության նորմատիվների սահմանաչափերի պահպանման պահանջով:

Իրացվելիության ռիսկի կառավարման մեթոդաբանության առանձնահատկություն է նաև այն, որ պետք է դա հաշվի առնել բանկի ստրատեգիական զարգացման ծրագրերի մշակման ժամանակ: Այսինքն, բանկի հեռանկարային բիզնես ծրագրերում հստակ պետք է ուրվագծվի իրացվելիության ռիսկի կառավարման մոդելը, որը կարող է քանակական չափման ենթարկվել: Օրինակ, եթե տեսականորեն ու գործնականում ռիսկերի մյուս տեսակները դժվարությամբ են տրվում քանակական գնահատման, ապա իրացվելիության ռիսկը հնարավոր է մոտավոր գնահատման ենթարկել և տալ իրատեսականության աստիճանը: Նշենք, որ բանկի ստրատեգիական զարգացման ծրագրերը համարժեք են իրացվելիության ռիսկի կառավարման երկարաժամկետ մոդելների հետ:

Իրացվելիության ռիսկի կառավարման մեթոդաբանությունն անբաժանելի է վիճակագրությունից և այլ կազմակերպությունների տվյալների օգտագործումից: Մասնավորապես իրացվելիության ռիսկի մեթոդաբանության վիճակագրական ասպեկտը կապվում է առանձին տվյալների պատմական շարքերի հետ: Բավարար պատմական շարքերի առկայությունն ինքնին բացահայտում է միտումներ և տրենդներ, որոնք այլ հավասար պայմանների դեպքում կարելի է տարածել էքստրապոլյացիայի մեթոդի օգնությամբ ապագա կանխատեսումներ կատարելու նպատակով: Այս պարագայում կարևորվում են հատկապես յուրաքանչյուր բանկի համար անհատական պատմական շարքերի տվյալների բազայի ձևավորումը և դրանց հիման վրա համապատասխան եզրահանգումների կատարումը:

Իրացվելիության ռիսկի արդյունավետ կառավարումը ենթադրում է նաև այլ կազմակերպությունների տվյալների կիրառություն: Մասնավորապես, իրացվելիության ռիսկի կառավարման ժամանակ կարող են կիրառել վարկանշող կազմակերպությունների կողմից հրապարակվող ռեյտինգների կիրառությունը տարբեր հաճախորդների նկատմամբ: Մասնավորապես, ռեյտինգները խիստ կարևոր են, օրինակ, պարտատոմսերի, թղթակցային հաշիվների մնացորդների, տեղաբաշխված ավանդների իրացվելիության մակարդակը գնահատելու համար: Ընդհանրապես, ակտիվի իրացվելիությունը գնահատելու նպատակով կարելի է օգտագործել ցանկացած

տեղեկատվություն, որը կարող է օգտակար լինել: Օրինակ, շատ բանկեր գաղտնի են պահում այն տեղեկատվությունը, համաձայն որի իրենք գնահատում են այս կամ այն հաճախորդին, երկիրը և այլն:

Սթրես-թեստերը նույնպես իրացվելիության ռիսկի գնահատման մեթոդներ են: Մասնավորապես այս պարագայում կարևորվում է այսպես կոչված իրավիճակի իրատեսական շիկացումը՝ էսկալացիան: Հարկ է անընդհատ ուժգնացնել իրավիճակի վատթարացումը, ընդհուպ մինչև արտաքին մակրո և ներքին միկրո ցուցանիշների հնարավոր վատթարացումը՝ նպատակ ունենալով մշակել համարժեք արդյունավետ գործիքակազմ: Որպես կանոն, իրացվելիության սթրես-թեստերի կամ շոկային սցենարների դեպքում կիրառվում են իրավիճակի էսկալացիայի հետևյալ հնարավոր տարբերակներն առանձին-առանձին կամ միաժամանակ՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց ցպահանջ/ժամկետային ավանդների 25%-ի մարում: Նշենք, որ ՀՀ ԿԲ-ի կողմից նույնպես ՀՀ բանկային համակարգի իրացվելիության ռիսկի գնահատման ժամանակ պարբերաբար կիրառվում է սթրես սցենարների մեթոդաբանությունը: Ընդ որում, ՀՀ բանկային համակարգի սթրես թեստավորման տվյալները վկայում են այն մասին, որ ֆիզիկական անձանց ժամկետային և ցպահանջ միջոցների անգամ միաժամանակյա 25%-անոց մարման դեպքում ՀՀ բանկային համակարգը մնում է իրացվելիության նորմատիվային դաշտի շրջանակներում: Ինչ խոսք, խիստ կարևոր է նման սթրես սցենարների կիրառությունը ոչ միայն ամբողջ բանկային համակարգի, այլև առանձին առևտրային բանկերի կտրվածքով: Մասնավորապես, նույն սցենարի դեպքում ՀՀ 8 առևտրային բանկերի կողմից խախտվում են իրացվելիության նորմատիվները¹:

Վերջնահաշվում իրացվելիության ռիսկի կառավարման ժամանակ կարևորվում է հետևյալ հարցերի պատասխանը՝ երբ և ինչ գործիք, ինչու և ինչքան ժամանակով ու ինչքան ծավալով:

Алберт Сафарян

Особенности методологии анализа ликвидности в банках Республики Армении

Аннотация

Управление риска ликвидности в коммерческих банках РА, связанных с различием макроэкономической среды, имеет ключевое значение. В этой связи, управление риска ликвидности должно учитывать влияние как внешних так и внутренних факторов.

Во время управления риском ликвидности, необходимо учитывать как сохранение главных экономических нормативов Центрального Банка РА, так и реализацию различных стресс-сценарев. Управление рисками ликвидности имеет ключевое значение для обеспечения продолжительности бизнеса.

Albert Safaryan

Methodological Peculiarities of Liquidity Risk Analysis in the Commercial Banks of Armenia

Abstract

The management of liquidity risk in commercial banks that considers different factors of the macroeconomic environment of Armenia is of vital importance. Therefore, liquidity risk management should take into consideration both internal and external factors, compilation to the main norms of the Central Bank, and implementation of various stress-testing principles as well. Liquidity risk management is of high significance to ensure continues growth of the business.

¹ Ֆինանսական կայունության հաշվետվություն, ՀՀ ԿԲ, 2012: